

Az isteni gondviselés «kifürkészhetetlen utain» Főméltóságod a magyarországi kath. egyház vezérlő állására jutott.

Páratlanul álló pályafutásának fénye mellé sötét árnyékot helyeztek ellenségei és barátai; amazok azzal a váddal, hogy politikai szolgálatait jutalmazták, ezek azzal a mentegetődzéssel, hogy a javadalom gazdaságának rendezésére kerestek Főméltóságodban alkalmas erőt.

Azok előtt, akiknek mérvadó figyelme Főméltóságod személyére irányult, a döntő motivum csakis az a megszerzett bizonyosság lehetett, hogy Főméltóságod a hitélet mélyítésére és a charitativ munkásság fejlesztésére utaló főpásztori kötelességek teljesítése mellett, — a primási szék történeti hivatását betöltve, nemzete erőfeszítéseiben, amelyekkel magát a nyugat-európai nagy nemzetek műveltségi színvonalára fölküzdeni igyekszik, részt fog venni szelleme erejével, tekintélyének súlyával, javadalma jövedelmeivel.

Ezt jelezve nem lehet szándékom Főméltóságod közvetlen elődét kegyetlenül érinteni. A visszavonuló bibornok-primás, mikor akarata ellenére, a szegénység fogadalmának korlátai közül a világ leggazdagabb javadalmának birtokába jutott, a tőle kielégítést váró sokféle érdekek tusái közepett, nemes szívét embertársainak nyomora előtt nyitotta meg, mely a legváltozatosabb formákban jelentkezve keresett nála enyhítést. Mély tisztelettel hajolok meg következetessége előtt, mellyel kitűzött céljára két évtizeden át szentelte a rendelkezésére álló milliokat; mert ily módon az isteni Megváltó szellemében járt el; javadalmát — a kánonok kifejezése szerint — «a szegények patrimoniumává» avatta föl; és az áldozatkészséget abban a formában gyakorolta, amelyet a legtöbb félreértés és a legkevesebb dicsőség kísér.

Azonban az a helyzet, amelyet az egyház, a középkor hajnalától, az államok és népek életében elfoglal, az evangelium tanításának és az ősegyház kánonainak keretén kívül álló új kötelességeket teremtett, melyeket a pápák és főpapok végtelen sorozata elfogadva és teljesítve, szentesített, törvénnyé emelt. Értem a fennsőbb művelődés tényezőinek, a tudománynak és művészetnek kultuszát, amelyben az egyház a szellemek fölötti hatalomért folytatott küzdelmeiben új erőforrást tudott megnyitni.

Hogy ezt a forrást az egyház napjainkban is gondozni és igénybe venni tartozik, ennek igazolása végett oly tekintélyre hivatkozhatom, amelynek illetékességét Főméltóságod nem fogja kétségbe vonni. Dicsőségesen uralkodó pápánkra, X. *Piusra* utalok, aki nem a Medicik és Farnesek ambíciójának, hanem valóban az apostolok szellemének alázatos örököse.

Mégis, az elődeitől rászállott tudományos és művészeti intézményeket nemcsak fönntartja és fejleszti, hanem még újakkal gyarapítja.

A biblia kritikai tanulmányozásának főiskoláját állította föl, e célra vásárolt palotában helyezte el, gazdag szakkönyvtárral szerelte föl. Az utolsó három esztendőben félmilliót meghaladó költséggel a vatikáni könyvtárt, levéltárt és képtárt is a modern igényeknek megfelelő módon átalakíttatta és berendezte. Mindezt pedig alamizsnákból — részben (ezt kérkedve említem) a magyarországi klérus és hívek alamizsnáiból tette.

X. Pius példája mellett legyen szabad Főméltóságod lelke elé állítanom annak a magyarországi főpapnak példáját, a kinek, mondhatnám, iskolájában nevelkedett föl: Simor bibornok-primást, kinek oldala mellett avatottatott be az egyházi kormányzás gyakorlatába és akiről elmondhatom, hogy a XIX. század összes magyar főpapjai között a tudomány és művészet terén legtöbbet alkotott és áldozott.

Reája hivatkozva, esedezem, karolja föl Főméltóságod a püspöki kar legközelebbi értekezletén tárgyalás alá kerülő kérvényemet, amelyben az *egyházi tudományosság és az egyházi művészet föllendítésére, a nagyjavadalmasok önkéntes ajánlataiból évenként százötvenezer koronával rendelkező kulturalap létesítését indítványozom.*

Teljesen kétségtelen, hogy nagy érdekek gondozását egyesek áldozatkészségének esélyeire és a véletlenre bízni nem szabad, csak sokaknak hozzájárulásától és tervszerű munkásságától lehet várni. Ha minden nagyjavadalmas egyenként a jelzett célokra valóban annyit áldozna, amennyit az alap létesítése tőle igényel, áldozata aránylagos jelentéktelensége és a fölhasználás tervszerűtlensége miatt meddő marad; míg a tekintélyes összeg céltudatos és következetes értékesítése kiszámíthatatlan előnyöket biztosít, jelentékeny alkotásokat tesz lehetővé.

A magyarországi kath. nagyjavadalmak azon tiszta jövedelme, amely a javadalmasok szabad rendelkezésére áll — teljesen biztos számítás szerint — az évi tízmillió koronát jelentékenyen meghaladja. Megjegyzem, hogy köztük 88 olyan kanonoki javadalom van, amelynek jövedelme a Rómában székelő bibornokok jövedelmét jóval, részben sokszorosan meghaladja.

Így tehát a kulturalaphoz igényelt járulékok a tiszta jövedelemnek alig másfél százalékára emelkednének, és a fönnmáradó 98½% az egyházmegyei föladatokkal és más egyházi közcélokkal szemben, a javadalmasok akciószabadságát és áldozatképességét csorbítatlan teljességében fönntartaná.

Lehetetlen eszerint bármilyen okot hozni föl, amely indítványom elfogadását tiltaná. Bizonyos vagyok benne, hogy a javadalmasok között elenyészően csekély lesz azoknak száma, kik a tudomány és művészet érdekeit arra a jelentéktelen áldozatra méltóknak nem ítélik, akik a közös erővel elérendő sikerek dicsőségében és áldásában tényezők lenni nem kívánnak.

A kath. kulturalap, indítványom szerint, első helyen a Rómában fölállítandó magyar egyházi intézet fönntartására volna hivatva; miután arról a szerencséről, hogy az intézet az általam e célra épített házban létesüljön, és míg élek javadalmaim jövedelmének általam felajánlott kétharmad részéből tartassék fön — le kellett mondanom.

Főméltóságod figyelmét szerencsém van fölhívni a magyarországi kath. intelligencia sok száz képviselőjének, a közélet, tudomány és művészet munkásainak legfényesebb neveivel jegyzett (a püspöki karhoz benyújtott) nyilatkozatokra, amelyekben lehetetlennek mondják azon helyzet további fönn-tartását, hogy éppen a világ leghatalmasabb és leggazdagabb egyháza, a magyar, legyen az egyetlenegy, amelynek Rómában nemzeti intézet nem áll szolgálatára, míg minden más állam, sőt monarchiánk másik államának összes nemzetiségei (németek, lengyelek, csehek, rutének, délszlávok) külön-külön egyházi intézetekkel rendelkeznek; minélfogva azon kérést terjesztik elő, tegye a püspöki kar lehetővé Rómában magyar intézet alapítását, amely szent István apostoli királyunk elenyészett alapítványát föllevenítse és nevét viselve, az egyházi tudományosság munkásait befogadná és így az egyetemes nemzeti kultúra hathatós tényezőjévé válnék.

Ezen intézet fönn-tartása a kultur-alapnak mintegy ötödrészét venné igénybe; így tehát bőségesen rendelkezésre maradnának az eszközök egyéb rokoncélokra.

Évek óta észlelem, hogy hazánkban a kath. hitélet örvendetes föllendülésével, a szociális és charitativ szervezkedésben megnyilatkozó tevékenységében: nem tart lépést az egyházi tudományosság fejlődése és megbecsülése. Minden szakban, a theologia és bölcselet, az egyházi és profán történelem, a társadalmi és természettudományok terén nélkülözzük a nagyobb méretű, összefoglaló vezérmunkákat, melyek a kath. világnézet irányítására útmutatást, oltalmazására fegyvert szolgáltatnak, egyszersmind a világirodalom tudományos eredményeit nemcsak fölhasználva, hanem gyarapítva, az egyetemes nemzeti kultúra kincstárát gazdagítják. A remények, melyeket ezirányban a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, megalapításakor, keltett, nem mentek teljeseedésbe; mert kedvezőtlen pénzügyi helyzeténél fogva hatásos akciót nem fejthet ki: pályázatokat nem hirdethet, megbízásokat nem adhat, sőt a netán följánlott nagyobb munkákat sem volna képes közzétenni.

Ideiglenesen segíteni igyekeztem ezen a bajon az által, hogy élethossziglan évenként legalább huszonötezer koronának beszolgáltatására köteleztem magamat Azonban ajánlatom csak rövid időre szolgáltat a szükségletre fedezetet.

A katolikus szellemű népies irodalom terén is új föladatak várakoznak a Szent-István-Társulatra, mely az Angliában nagy eredménnyel működő Catholic-Truth-Society meghonosításával jelentékeny szolgálatokat tehet.

Sürgősen kívánatos a tervezett kath. egyházművészeti tanács életbe-léptetése, az egyházi művészetnek megbízások, pályázatok által új irányokba vezetése.

Végre utalok arra a régtől fogva napirenden levő, tovább nem halasztható kötelességünkre, hogy dicső szent László királyunknak szobrot emeljünk és megörökítsük a hazánknak a török járom alól felszabadításában hathatósan közreműködő XI. Ince pápa emléket; noha ezen kötelesség teljesítésére örömmel vállalkoznám magam is, aminthogy szerencsém volt Rómában megörökíthetni a szent korona adományozójának emlékezetét és szerencsém lesz legközelebb Pázmány Péter sírja fölé állítani emléket.

Ne méltóztassék a hiúság sugalmazására vezetni vissza azt, hogy személyemet főlemlitem. Törekvéseim jóhiszeműségét, meggyőződéseim bensőségét csak tetteimre utalva igazolhatom.

Főméltóságod nem fog lelkében tért nyitni annak a kicsinyes érzésnek, amely az alsóbb szférákból hirdetett eszme irányában elfogulttá tesz; nem fog súlyt helyezni arra az ellenvetésre, hogy az üdvösnek elismert eszme elfogadása esetén, talán más hasonló fog követelőleg föllépni; meg fogja érteni, hogy eszmémmel a nyilvánosság előtt ismételten azért jelenek meg, mert a közvélemény rokonszenves érdeklődésére támaszkodva igyekszem súlyt biztosítani gyenge szavamnak, amely anélkül meghallgatásra semmi képen sem számíthatna.

Bizom benne, hogy Főméltóságod elérve a magas csúcsra, annak nem szédítő hatását fogja érezni, hanem széles látkörét értékesíteni.

Budapest, 1912. november 28-ikán.